

STEPAN MARTİROS HOVAKİMYAN'IN ANLATTIKLARI
(1910, ARDVİN, TANDZOT K. DOĞUMLU)

Ailemiz Ardvin'in Tandzot Köyü'nde yaşıyordu. Babam sepiciydi; yakışıklı ve iri yapılı bir erkekti. Dedem varlıklıydı ve güzel kızını babamla evlendirmişti.

1914 olaylarını kendi gözlerimle görmedim. Ama Türklerin Oltu'ya gelip Ermeni erkeklerini bağlayarak Tandzot yakınlarındaki dere vadisine götürdüklerini ve orda onları kurşuna dizdiklerini anlatırlar. O zaman, Rus Ordusu geri çekilmeseydi biz göç etmeyecektik. Bizi arabalarla Ardahan'a götürdüler; biz önden gidiyorduk, Rus Ordusu arkamızdaydı. Rus Ordusu bizi Ardahan'da bıraktı ve gitti. Bizi Rus kışlarına doldurdular.

1918 yılında bir gece, ellerinde baltalar ve tırpanlar olan Türkler Ardahan Köprüsü'nden geçerek geldiler. Biz o kışlarda saklanıyorduk. İçeri girdiler; binada arama yaptılar üst üste yığılmış şiltelerin altında saklanmış iki erkeği dışarı çekip oracıkta öldürdüler. Bizim Ermeni fedayileri darağacına çıkarıp, onları yakmak ve karanlıkta etrafı aydınlatmak için gece onların üstüne gazyağı döktüler. O korkunç manzarayı unutamam. Yıl 1918'di. Türkler gelip içinde bulunduğumuz binayı kuşatarak, binayı yakmak ve içinde bulunan bizlerin de dumandan boğulmasını sağlamak için binanın çevresine gazyağı döktüklerinde, kışlanın içinde kalmaya mahkûm olmuştuk. Binanın içinde biz, çocuklar ve kadınlar kalmıştık. On dört-on beş yaşlarındaki kızları zaten kaçırap götürmüşlerdi.

O sırada, Ruslar Türk Hanlarını ve Beylerini aileleriyle birlikte Akhalkalak'ta esir almış ve Türklere şöyle demişlerdi : "Eğer kışladaki Ermenilere dokunursanız, biz de bu yüksek rütbeli Türkleri aileleriyle beraber öldürürüz." Bu şekilde mucize eseri olarak bizi serbest bıraktılar. Ben, annem, büyükannem ve erkek kardeşim kurtulduk. İki ağabeyim, babam, dedem, dayım ve başka pek çok kişi, köyümüzden yaklaşık iki yüz insan ise öldürüldü.

Türkler bizi Akhalkalak'a sürdüler; geride kalanı öldürüyorlardı. Annem düğün elbiselerini ve altınlarını Oltu'da, babasının evinde bırakmıştı; sözüm ona, geri dönünce onları alacaktı. Annem bir minder dikmişti; içinde düğün elbiseleri vardı. O minder büyükannemin elindeydi. Türk zabıt gelip süngüyle büyükannemin sırtına vurdu. Süngü mindere çarpmıştı. Türkler o güzel kumaşları görüp, kaptılar ve götürdüler. Biz mindersiz kaldık.

Yolda kolera salgını baş gösterdi. Büyükannem ve ağabeyim yolda öldüler. Yolda aç ve susuzduk; ama yiyecek ve içecek hiçbir şeyimiz yoktu. Tarlada çiğ bir patates gördüm; koşup onu aldım, getirdim ve o bir tek patatesi ben, annem, büyükannem ve erkek kardeşim çiğ çiğ yedik. Türkler bizi Kura Nehri'ne kadar götürdüler. Nehrin üzerindeki köprü beşik gibi sallanıyordu. Biz binlerce kişiydik; esir Türkler ise birkaç kişiden ibaretti. Bizi esir Türklerle takas etmek istediler. Ama bir kargaşa başladı. Açılan karşılıklı ateş sırasında kaçıp kurtulduk. Akhalkalak'a, Cavahk'a geldik. Ordaki Ermeniler bizi evlerinde çok iyi ağırladılar. Bizi yıkadılar, karınlarımızı doyurdular, giydirdiler; kalacak yer verdiler.

Bütün bu vahşeti ben kendi gözlerimle gördüm. Sonra bizi Surami Çocuk Yurdu'na götürdüler; orası eskiden okulmuş; sonradan Ermeni çocukları barındıracak bir çocuk yurduna dönüştürülmüş. EYK [Ermeni Yardım Kuruluşu] o çocuk yurdunun faaliyetlerini düzenliyordu. O yetimhane bizim gibi birçok muhacir çocuğun kurtuluşu oldu.

Türk deyince aklımıza cellat, ya da katil gelir. Onlar bizi katlettiler. Onların amacı dünyada tek bir Ermeni dahi kalmaması için Ermenilere soykırım uygulamaktı. Türkler ve Kürtler bizi, sülalemizin fertlerini katlettiler.

Sonra annem gelip beni çocuk yurdunda buldu. Batum'a gitmek istedik; ama 1920'de Batum'da Ermeni-Gürcü çatışmaları cereyan etmişti. Zangibasar'a* gittik. O zamanlar Yerevan nüfusunun büyük bir bölümü Türklerden oluşuyordu. Leninakan'da ise Ermeniler çoğunlukta idi. Yerevan'da evlendim. Öğrenim görmeye başladım.

Politeknik Enstitüsü'nü bitirdiğimde artık teğmendim. Savaş patlak verdiğinde Tiflis'teydim. Yerevan'a gittim. Annem beni yüzünde bir tebessüm, ama gözleri yaşlı karşıladı. "Gözün aydın; bir oğlun oldu; ama savaşmaya gideceksin" dedi. Doğumevindeki eşime bir buket çiçek gönderip orduya katıldım. Orduda müfrezeye komutanıydım. Orduda pek çok Türk vardı; ama biz onlarla dostça ilişkiler içerisindeydik. Kafkasya'da, Kırım'da savaştım; Kerç'te mucize eseri olarak kurtuldum. Fakat Faşistler Türkler gibi değildi; onlar işgal ettikleri yerlerin ahalisine dokunmuyor, kadınları, çocukları rahatsız etmiyorlardı. Türk başkaydı.

* Şimdiki adıyla : Masis